

Bilim Dilinde Özleşme Üzerine

ALİ YILMAZ Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü

GİRİŞ (1)

Özleşme ile ilgili yayınlar çoğalmakta ve bu konuda giderek daha üretken konferanslar, seminerler verilmektedir. Bu yazıyı, genelde varolan birikimin sonucunda ortaya çıkan; bilimsel çalışmalara değin özleşmede karşılaşılan güçlükler, özleşmenin gerekçelerine ve yapılması gereken çalışmalara ayıracağım. Yalnız "terimler" değil "genel sözler" de yazının bir parçasıdır. Bu açıdan, yazın sorunlarına bir yaklaşım yapmak yerinde olur inancındayım.

Yazının, genel çizgilerinde önemli değişikliklere uğraması pek de yeni bir olgu değil. Bunda, bilim ve tekniğin sürekli gelişimi etkilidir. Son yıllarda bilimin hızlı gelişimine koşut olarak, derişiyor bu alandaki çalışmalar. Ancak özleşmeye giden yol, bilim ile toplum ve politika arasındaki ilişkileri daha geniş yığınlara götürdüğü yerden geçerse anlamını kazanır, ereğine ulaşır.

Yepyeni iletişim yöntemlerinin araştırıldığı bir gerçek. Okuma/yazma yönünde de, belirli kanıtlara dayanan bakış biçimleri gelişiyor. Bu anlamda anlamlı bir gizil güç kapsıyor yazınsal metin. Ve sonunda, insan yazının anlamsal/oluşumsal alanına eğilebiliyor. Günümüz kuramcılarının beklenerek vurguladıkları

'çok boyutlu iletişim' bundan kaynaklanmaktadır. İletişimin geniş açıdan gerçekleşmesi ise çok yönlü söyleşinin sınırlarını giderek açmakla söz konusu olabilecektir. Herhangi bir bilimsel yapının dil açısından özelliklerini ortaya koymak, iletilmek istenen bilginin ne ölçüde yalın olarak yansıtıldığına değmek; öz olarak "e-leştirir", iletişimi tutarlı ve yaygın kılmaya dönük olmalıdır.

Ülkemizde, aynı doğrultuda bir kıpırdanma seziliyor. Gerçi bu büyük kitlelere ulaşmış bir hamle değildir. Ama kıpırdanmanın, usul usul yaygınlık kazandığı, kendine özgü yeni yerleşme alanları bulduğu da gözden kaçmıyor. Son yıllarda, örneğin yer-bilimleri alanlarında çıkan bazı yayınların bilimsel kurulları, üretilen bilgiyle beraber dil açısından eleştirisine de özen gösteriyor.

Öte yandan belli bir kesim, özleşme yönünden yapılan çalışmalara "Uydurma"yı da yakıştırıyor. Oysa yazar uydururken, başka bir deyişle "Kurarken" yeni bir gerçeklik yaratıyor ve dış gerçekliğe ne denli bağlı kalırsa kalsın "yazın dili"yle üretiminin biçimlendirmek zorunda kalıyor. Bir yandan da, okuduğumuzu anlamamız, anladığımızı kullanabilmemiz, içimizde birikeni yaratıya dönüştürmemiz öteki çabalarımıza ko-

şut bir biçimde olduğunda ödevimizi bir ölçüde tamamlamış oluruz. Böylesine bir ödevi yaparken, karşılaştığımız güçlükler, bu güçlükler karşın varolan gerekçeler de bir tümü oluşturuyor. İşin ardında da çabaların belli bir düzen içinde sürdürülmesi saklı. Boy vermeye başlayan çabaların, "Neden, Gerekçe ve Sonuç" bütünselliği içinde yönlendirilmesi yararlı da olabilir. Bundan hareket ederek "Özleşmede Güçlükler" ama bu güçlükler karşın "Gerekçeler", sonunda da bilinenler ışığında "Neler Yapılabilir" biçiminde öz bir sunuş yapmayı ve tartışmayı başlatmayı denemeye girişeceğim.

ÖZLEŞMEDE GÜÇLÜKLER

Bilim dilinin özleşmesinde karşılaşılan güçlükleri sıralamaya çalışacağım. Böylece oldukça geniş bir konuyu bölümlere ayırarak irdeleyeceğim. Bilim dilinde, özleşmenin güçlükleri, kısmen kendi içinde anlamları yüklü olan terimlerin Türkçeleştirilmesiyle ilintilidir. Ancak güçlüklerin çoğu, kahtını geçmişten alan günümüzün eğitim düzeninden kaynaklanmaktadır. Karşılaşılan başlıca güçlükler şunlardır:

1. Bilimin evrensel olduğunu gözeterek, terimleri olduğu gibi kullanmayı yeğleyen büyük bir kesimin

(1) GİRİŞ bölümü, Enis Batur'un "Cumhuriyet'te (2 Haziran 1979, tarih, sayfa 8) yayımlanan "Çağımızın Yazın Sorunlarına Öncü Bir Yaklaşım" yazısından da esinlenerek hazırlanmıştır. Ayrıca TDK'nun Mayıs 1979'da konu ile ilgili düzenlediği bir açık oturumda tutulmuş notlar, yazının özellikle diğer bölümlerinin çekirdeğini oluşturmuştur.

oluşu. Ayrıntıya girilirse öylesine evrensel bir dilin olmadığı görülür. Örneğin, Japonca'da, Çince'de ve batı dilinde aynı terimin farklı kökten gelen karşılıkları vardır.

2. Terimleri yetiştirdiği okula (ekole) göre söyleyen ve yazan başka bir kesimin varlığı. Bunun ardında tembellik bir ölçüde özeni ve bilgiçliğin yattığı da söylenebilir.

3. Dilimizde olagelen gelişmelerin izlenememesi, dilimizin özelliklerinin bilinmeyişi ve öz olarak dil bilincinin sınırlı oluşu. Bu yüzden, dilimizin kısır olduğu öne sürülerek özel bir çabanın gösterilmeyişi.

4. Bilim adamlarının kendi içinde özel bir sınıf oluşturması ve oluşan sınıfın halkla, dolayısıyla halk dilıyla ilişkilerinin sınırlı oluşu.

5. Özleşmede düzenli çabaların az olması ve bu konuda özveride bulunması gereken kişilerin pek sorumluluk duymaması.

6. Kimi terimlerin tam karşılığında kullanılmaması. Gerçekten terim ya da sözcükler yerli yerinde kullanılmazsa ve gereken titizlik gösterilmezse "uyduruk" bir dil de oluşabilir. Bunun farkında olan bir kesim, haklı ya da haksız olarak özleşmeye karşı çıkmaktadır.

7. Kültürümüzün, batı kültürünün etkisinde oluşu, batı kültür ve tekniğinin daha da gelişmiş düzeyde olması. Osmanlıca, belli bir sınıfın dili idi ve halk dilini fazla etkilemedi. Türkçe, uzun yıllar boyunca diriliğini korudu. Fakat günümüzde, batı dillerinden kaynaklanan sözcük ve terimler oturma odamıza ve mutfağımıza dek girmektedir. Hatta çeşitli iletişim araçlarıyla reklamlarıyla beyinler yıkanmaktadır. Bu yüzden gerekli önlemler alınmazsa, Osmanlıca'dan daha karmaşık bir dil de oluşabilir.

8. Bilim adamlarının, Sanata ve Edebiyata yönelik çalışmaları yeterince izleyemeyişi.

9. Eğitim düzeninin çarpık oluşu. Dilbilimle ilgilenen ve katkı yapabilen birçok araştırmacı, kendi sorunlarıyla başbaşa bırakılmakta, ve üretilen terimleri ve sözcükleri ilgili

alanlarda yaygınlaşmasına yardımcı olunmamaktadır.

ÖZLEŞMENİN GEREKÇELERİ

Özleşmenin gerekçeleri, ayrıntıya girilirse sayılamayacak kadar çoktur. Fakat bunlardan birkaçının belirtilmesi gereğine inanıyorum. Çünkü, gerekçeler ne ölçüde tutarlı ise, o konunun üzerine varma sorumluluğu da o ölçüde büyüktür. Bu bağlantıdan hareket ederek özleşmenin gerekçelerini sunmak istiyorum:

1. Türkçe terimler, konuyu daha iyi anlama ve aktarma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle, sorunları, daha kolay biçimde daha geniş yığınlara götürebiliriz. Birçok terimin Türkçe karşılığı da kolay bulunabiliyor. Onun için yaşamın her alanında olduğu gibi, bilimde de özleşmeye doğru gidilmelidir.

2. Farklı okullarda (ekollerde) yetişen bilim adamlarımız aynı işte ve Türkçe olarak anlaşmak zorundadır. Bunlar, birbirlerini daha iyi anlamaları için canlı ve anlaşılır bağlar kurmalıdır. Bu anlaşma ve bağlar açık ve yalın bir dille sağlanabilir. Bu yüzden de özleşmenin yamsal önemi vardır.

3. Yabancı terimleri yazarken ve söylerken birçok yanlışlıklar da yapılıyor. Örneğin, arazi çalışmaları sırasında "colog", "calug" denildiğine hepimiz tanık olmuşuzdur. Çünkü, "Jeolog" terimi, dilimize ve halkımıza yabancı bir terimdir. Bunun yerine "yerbilimci" daha kolay ve anlaşılır bir sözcüktür. Öz olarak, birçok yanlışlık, özleşme ile aşılabılır.

4. Sıfat ve ad tamlamalarında eksiklikler vardır. Örneğin, "Atomik Saat" yanlış, bunun yerine "Atom Saati" doğrudur. Aynı şekilde, yer yer "Okyanusal Kabuk, Kitasal Kabuk" yerine "Okyanus Kabuğu, Kıta Kabuğu" demek daha doğrudur. Böylece, sağlıklı bir özleşme ile birçok eksiklikler de aşılabılır.

5. Kimi terimler arasındaki bağlantılar da kurulamamaktadır. Örneğin, Jeodezi, Jeoloji, Geometri, Coğrafya aynı "Geo" kökünden gelmektedir. Fakat birçoğumuz, bu bağlantıyı çok sonradan farketmiştir.

Özleşme ile bu bağlantılar ve sözcüklerin "ilişkiler düzeni" daha iyi kurulabilir.

ÖZLEŞMEDE NELER YAPILMALIDIR?

Bu bölümde yapılması gereken işleri sıralayacağım. Ondan sonra bu işlere uygun çalışma düzenini sunmaya çabalayacağım. Yapılması gereken işlerle, çalışma düzeni arasındaki bağlantı bir bütündür. Bu iki unsur arasında sıkı bağlantı görülmektedir. Onun için, her iki unsurun birlikte düşünülmesi gerekir inancındayım. Yapılması gereken başlıca işler şunlardır:

1. İlk temel konular düzenli bir biçimde Türkçeleştirilmelidir.

2. Türkçeleştirilen terimler olgunlaştırılmalı ve ilgililere tanıtılmalıdır.

3. Terimler arasındaki anlamsal ve kavramsal ilişkiler yayınlanmalıdır.

4. Bugüne değin yayınlanmış yayınları taramalı ve sıkca kullanılan sözcük ve terimler sergilenmelidir.

5. Genelde dilimizdeki özleşme izlenmeli, karşılığı benimsenen sözcük ve terimler kullanılmalıdır. Bilim adamı, bunun sorumluluğunu duymalıdır.

6. Türkçe karşılığı olmayan terimlerin karşılığını bulmak için özel ve titiz bir çaba harcanmalıdır.

7. Terim üretmeden önce, sağlıklı bir tanımlama yapılmalıdır. Böylece terim üretme kolaylaşır.

8. Bilim öğrenmenin yanı sıra bilimi yapmak gerekmektedir. Bu yolla, özleşme gereksinimi daha açık seçik ortaya çıkar.

9. TDK'nun eğitim izlencesi (programı) örgütlenmesine elverdiği katkıda bulunmalı ve TDK ile karşılıklı yararlı olunabilecek bir ortam yaratılmalıdır.

10. Çeviri ve derlemelerde kullanılan terimlerin bir listesi ekte sunulmalıdır.

11. Terimbilim sorunlarını kapsayan ve çözümler getiren dil ku-

ruitayı düzenlenmelidir. Bunun benzeri başka tartışma ortamları da yaratılabilir. Ayrıca, bazı tartışılabilir terimleri kapsayan sormacalar hazırlanmalıdır.

12. Tüm bu çalışmaların sonunda ortaya çıkan terimleri kapsayan sözcükler hazırlanmalıdır.

Tüm bu işler, hangi düzen içinde yapılabilir? Bunu TJK'nın hazırladığı

bir sormacanın sonuçlarına dayanarak birkaç tümce ile özetleyeceğim. Özellikle Yerbilimlerinde TJK'ya önemli ödevler düşmektedir. TJK, eğitim kurumları, yerbilimci çalışan kuruluşlarla ve bunun sorumluluğunu duyan yerbilimci örgütleriyle bağlar kurarak, uzmanlık alanlarına göre Terimbilim Kurulları oluşturmalıdır. Birkaç uzmanlık alanıyla ilgili

terimleri, Ortak Terimbilim Kurulları ele almalıdır. Bu kurullar, yukarıda belirtilen, aslında daha geniş bir yer tutan işleri gözeterek iş bölümü yapmalıdır. Kurulların vardığı sonuçlar Genel Kuruldan geçtikten sonra tüm ilgililere duyurmalıdır. Ortaya çıkan ürünün, herkes tarafından kullanılması için gerekli önlemler alınmalıdır.

Uluslararası Tektonik Leksikonu

Önemli tektonik terimleri ilk kez açıklayan, anlamlarını açıklayan ve IUGS'nin altı resmi dilindeki (İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça ve İspanyolca) karşılıklarını veren bir Uluslararası Tektonik Leksikon, IGCP'nin 100 sayılı projesi adına yayınlandı.

John Dennis, Leksikon'un birinci bölümünün (Temel Tektonik Terimleri) jeoloji belgelenmelerinde önemli olduğu düşünülen terimleri kapsarken, ikinci bölümün (Dilinin ve Sistematik Terimleri) öteki özgül alanlar için bir örnektir olması için düzenlendiğini belirtmektedir.

Jeoloji terimleri, özellikle de tektonik terimlerinin tanımlamalarındaki anlaşmazlıklar farklı dilleri kullanan, giderek aynı dili kullanan yerbilimciler ve yerbilimcilerle öteki bilimciler arasında bile iletişimi aksatmaktadır.

Leksikon 1960'taki UJK'nde CGMW'nin dünya Tektonik Haritası Astkomisyonu'nun bir projesi olarak başladı. Proje'nin sorumluluğu 1964'teki 22. UJK'nde CGMW'nin kendisine verildi. Ozamandan bu yana birçok tekdil terminolojisi ya-

yınlandı ya da Komisyon'ca hazırlandı. 1972'deki 24. UJK'nde CGMW'nin Genel Yazmanı Frances Delany, Fransızca'daki 16 tektonik terimden oluşan ve varolan tekdil terimlerden derlenip tasarlanan çokdilli derlemeye bir model olmak üzere düzenlenen bir uluslararası örnektir leksikon önerdi. IGCP'nin oluşturulmasıyla bu büyük projeyi geliştirme şansı doğdu. 1974'te IGCP, 100 sayılı projesi kuruldu.

Proje üyelerine bir ön metin dağıtıldı. Yorum ve öneriler alınarak metne katıldı.